

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Изграждане на положително отношение към математиката при 5 – 7-годишни деца с и без лека интелектуална недостатъчност”

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика
(Предучилищна педагогика)**

Докторант: Йоанна Евтимииос Статопулу

Научен ръководител: доц. д-р Розалина Пламенова Енгелс-Критидис

Общо представяне на процедурата

Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” № РД 38-313/27.06.2019 г. съм определена за член на научно жури по процедурата за присъждане на ОНС „доктор” на Йоанна Евтимииос Статопулу, редовен докторант по професионално направление 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика) с обучение на английски език. На първото заседание на научното жури, проведено на 08.07.2019 г. съм определена за рецензент.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Предучилищна и медийна педагогика” и насочен за откриване на процедура за защита.

Докторант Статопулу е представила всички документи на електронен и хартиен носител, необходими за защитата на дисертационния си труд, съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за приложението му и според Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”. Приложени са пет публикации.

Актуалност на проблема

В последните години все по-категорично се налага преразглеждане на политиките в предучилищното и училищното образование поради присъствието на деца със специални образователни потребности (преобладаваща част от които са тези с интелектуална недостатъчност) в детските градини и общообразователните училища. Това се дължи на множество обстоятелства, най-вече свързани с особеностите в психическото развитие на тези деца. Затова те се нуждаят от подкрепа – в

познавателен аспект, в емоционален план, за гарантиране на тяхната социализация.

Децата с интелектуална недостатъчност имат потенциални възможности за развитие, които обаче могат да се реализират само с помощта на специално организирано обучение и възпитание под въздействието на специфични методи и средства на работа. Затрудненията в процеса на обучение са провокирани от различни фактори, един от които е свързан с ниската им познавателна активност. Те имат редица особености в когнитивната сфера, които ги отличават от децата с типично развитие на тяхната възраст. Мисленето им е непоследователно, разхвърляно, нецеленасочено, стереотипно и доста често съвсем незначителни и странични дразнителни са в състояние да отвлекат вниманието им при изпълнение на поставена задача. Това води до допускане на грешки и трудно прилагане на вече усвоени знания и умения в нова ситуация. Оттук произтичат трудностите в обучението, най-вече по т. нар. „интелектуални” учебни предмети, които налагат необходимостта от по-широко използване на нагледни средства и практическа дейност с предмети, както и използване на разнообразни способи за сравняване на обекти. Типично за децата с интелектуална недостатъчност е стереотипното мислене. Те не могат да осъществяват пренос на знанията и уменията в нови ситуации. Всички мисловни операции са нарушени – анализът е ограничен и фрагментарен; синтезът е лишен от систематичност; сравнението е непълно и неточно (могат да се сравняват не повече от два предмета); обобщението е на ниско равнище; абстракцията е недоразвита.

Актуалността на научния проблем, конкретизиран в заглавието на дисертационния труд, произтича преди всичко от парадигмата на образованието по математика в днешно време. Акцент на математическата подготовка в предучилищна възраст се поставя върху стимулиране на познавателната активност и развиване на математическите представи на децата. Основните цели са насочени към въвеждане на детето в света на математическите обекти и абстрактни отношения чрез специална познавателна среда и нагледно-практически всекидневен опит, овладяване на обобщени способи и подходи за опознаване и оценяване на действителността. Съдържанието на образователното направление Математика подготвя за стимулиране на познавателните действия – сравнение, анализ, класификация, сериация, съхранение, абстрахиране, обобщение, моделиране и ранна пропедевтика на такива сложни математически понятия като множество, число, фигура и уравнение, които се усвояват в началния етап на образование и по-нагоре. Докторант Статопулу търси начин по който да мотивира децата с лека интелектуална недостатъчност за пълноценно участие

в учебния процес чрез формиране на положително отношение към математиката.

Идеята, представена в дисертационния й труд, е да се стимулират децата с лека интелектуална недостатъчност и тези с типично развитие „да се вълнуват от математиката и да откриват присъствието ѝ навсякъде” – в детската градина и училище, вкъщи, в близката социална среда.

Поставеният проблем предполага оценка на семейната и училищната среда като фактори за развитие на позитивно отношение към математиката – този толкова труден и предизвикващ негативни емоции учебен предмет.

Характеристика на дисертационната разработка и оценка на съдържанието

Дисертационният труд е разработен в обем от 278 компютърни страници, от които 232 страници са за основния текст. Приложени са 39 страници библиография с 447 заглавия на английски език и 2 на немски език. В *съдържателно и количествено отношение* представеният дисертационен труд отговаря на изискванията за докторска дисертация. Включени са 7 страници с 5 приложения: Формуляр за информация и съгласие на родителите; Формуляр за участие на деца / ученици; Контролен списък за наблюдение; Отношения към темата Математика – оценка на предучилищно ниво; Отношение към математиката – оценка на ниво начално училище.

В структурно отношение разработката се състои от увод, пет глави, заключение, препоръки и приноси.

Във въведението е представена мотивацията на избраната тема, оформянето на идеята и целта на изследването. Поставени са въпроси, които задават насоката на изследователските търсения – в структурен и съдържателен план.

Теоретичните постановки (*първа и втора глава*) са представени многоаспектно, в логична последователност.

В първа глава, която съдържа четири параграфа, и е формулирана „Ролята на позитивното отношение в процеса на придобиване на нови знания у децата: теоретичен преглед”, се прави смислен анализ на значението на позитивното отношение при усвояване на ново знание. Посочва се ролята на родителите за формиране на положително отношение към новото знание и умение и ролята на образователните институции – детски градини и начални училища, в процеса на създаване на положителни нагласи у учениците за възприемане на новите знания. По мое мнение, в тези параграфи е представена същината на разглеждания проблем, отделено е място на множество фактори, кореспондиращи пряко с него. В тази глава

докторант Статопулу ни запознава с възгледите на редица учени относно различната позиция към даден факт, познание или умение, тенденциите към оценяване и изразяване на отношение – положително или отрицателно. Представена е важноста на семейните отношения за формиране на оптимистична гледна точка за живота, отчетени са фактори като развод на родителите, взаимоотношенията на детето с майката и бащата, с другите деца в семейството. Отделено е място на предучилищното образование и възможността за прилагане на добри образователни практики като работа в екип, интегрирано обучение, приобщаваща среда и сътрудничество с институции и семейство, ранно начало на обучение и пр. Не е отмината и ролята на началното училище за формиране на положително отношение към усвояване на нови знания и умения.

Тук имам няколко забележки. Наименованието на параграф 1.4. е „Значението на изграждането на положително отношение към новите знания при деца с леки интелектуални затруднения, посещаващи масови детски градини и начални училища”. Съдържанието представено в него не засяга този проблем. Дава се информация за същността на интелектуалната недостатъчност. Цитирани са дефиниции и класификации на СЗО – в международната класификация на болестите (МКБ) и Международната класификация на функционирането (ICF); на Диагностичното статистическо ръководство за психични разстройства (DSM-V); на Американската асоциация за интелектуални и развитийни увреждания (AAIDD) и др. Резонно е акцентирано на затрудненията, манифестирани при това състояние – предимно при формиране на когнитивните, социалните и адаптивните умения. Наред с предстоящи ревизии (на DSM-V, например), които предлагат много промени в критериите и категориите, използвани в клиничната диагноза, не трябва да се игнорират все още използваните и утвърдени термини, дефиниции, класификации и параметри на интелектуалната недостатъчност (или умствена изостаналост, термин който присъства в официални нормативни документи и който докторантката не предпочита).

Във втората теоретична глава се предлага задълбочен и компетентен преглед на литературните източници, кореспондиращи с изследвания проблем. Демонстрира се информираност по отношение на изграждане на положително отношение към математиката на 5 – 7-годишни деца с типично развитие и с интелектуална недостатъчност, като са представени:

- ✓ Децата в предучилищна възраст и математиката;
- ✓ Потенциалът на 5 – 7-годишни деца за усвояване на математически

знания и умения;

✓ Формирането на положително отношение към математиката в предучилищна възраст и ролята на семейната среда и образователните институции в този процес.

В *нарочен параграф* е отделено внимание на въпроса за особеностите при овладяването на математически умения и знания от деца с лека интелектуална недостатъчност и стратегиите за обучение.

Докторант Статопулу констатира, че повечето деца в предучилищна възраст не правят връзка между математиката и другите дейности в училище и извън него. Нещо повече, тя извежда фактори, пораждащи негативно отношение към математиката и отбелязва, че това е тенденция, която нараства с преминаването в по-горни класове. В този контекст значимостта на работния проблем и направеното изследване са сериозно аргументирани. Застъпва се тезата, че е невъзможно да се придобият добри математически знания и умения без подкрепата от страна на родителите. В този процес заслужено се обръща внимание на ролята на масовата детска градина като място, където математическото представяне може да „предскаже” възможните постижения в началния етап на обучение. Отбелязва се, че ранната компетентност по математика е от решаващо значение за представянето по математика в началното училище. Очертана е системата на приобщаващо образование, която отговаря на нуждите на всички деца, включително на тези с интелектуална недостатъчност.

Разглеждайки теоретичната страна на проблема, докторант Статопулу представя компетентно възгледи и теории на различни автори по темата като умело заявява собствена позиция и наред с обобщенията вмъква и лични разсъждения.

Методология на изследването

В *третата част* на дисертационния труд се представя дизайнът на изследването. Поставената цел е логично замислена и правилно формулирана. Прецизно са обосновани задачите на проучването. Издигнати са пет хипотези, отнасящи се до формиране на положително отношение към математиката чрез „насърчаване по подходящ начин”; „неформално и интригуващо взаимодействие”; запознаване с математиката „преди предучилищното образование”; прилагане на „Образователна програма” и „свързване на математическите знания със знания от други предмети” при деца с и без интелектуална недостатъчност. Изследователските методи използвани за доказване на работните хипотези са: въпросник за родители със

скали на отношение, структурирано наблюдение и лично интервю за родители. Качествени и количествени данни са анализирани чрез статистически методи.

Участниците в изследването са няколко групи лица, обособени според следните параметри: детска градина – училище; контролна група – експериментална група; деца с лека степен на интелектуална недостатъчност – деца с типично развитие. В експеримента участват общо 233 5 – 7-годишни деца от всички групи. Изследването обхваща две последователни учебни години с прилагане на образователна програма два пъти в рамките на по „пет магически месеца“. Изследователската процедура е коректно описана, а избраната методика е адекватна на разглеждания проблем и дава възможност да се постигне формулираната цел и да се проверят работните хипотези. Приложена е разработена от автора „Образователна програма за насърчаване изграждането на положително отношение към математиката в предучилищна и начална училищна възраст при деца с нормално развитие и с лека интелектуална недостатъчност“. Уместен вариант е успоредното установяване на мнението на родителите чрез попълване на въпросник и участие в лично интервю. Това осигурява по-висока степен на надеждност на постигнатите резултати, на изводите и на препоръките.

Четвърта глава започва с мотива за разработването и целите за прилагането на уникалната образователна програма за 5 – 7-годишни деца с типично развитие и с лека интелектуална недостатъчност. Посочени са някои от използваните при прилагането на програмата методи, като: пряко преподаване, непряко преподаване, пропедевтика, дискусия, наблюдение, обучение, демонстрация, сътрудничество, презентация. Уточнено е, че програмата се състои от три отделни панела – за семействата на деца с и без лека интелектуална недостатъчност, за учители в детските градини и за учители от началните училища. Дейностите се представят седмично, като всяка от тях може да бъде реализирана от учителя веднъж дневно или да се повтори няколко пъти по време на различни дейности/учебни предмети. Същото правило се отнася и за семейните дейности. Посочени са темите в програмата и връзката между съдържанието на програмата с други теми по други учебни предмети – гръцки език, биология, астрономия, чужди езици, изкуства, физическо възпитание и др. Освен това подробно са описани дейностите по месеци и седмици в три раздела: за детска градина; за начално училище и за семейства на 5 – 7-годишните деца.

Пета глава представя анализ на получените резултати. Докторант Статопулу посочва конкретни критерии и показатели на основата на които се осъществява

качествен и количествен анализ на емпиричните данни. В началото се правят качествени анализи по четирите основни инструмента на изследването, след което са поместени и количествени анализи на резултатите според същите инструменти. Резултатите са онагледени богато като в целия текст са поместени 6 таблици, 83 графики и 5 схеми.

От направеното в края на главата *обобщение* става ясно, че са получени достоверни доказателства за заложените хипотези и че всичките се потвърждават. След прилагането на авторската образователна програма повечето от децата в детската градина съобщават, че харесват математиката и първоначалните им тревоги по отношение на дейностите по математика са изчезнали. Децата от експерименталната група в началния етап на образование заявяват, че се чувстват уверени в използването на концепции от математиката в ежедневието си живот. За тях няма „тежки предмети” или „трудно учене”.

Изводи и приноси на дисертационния труд

Изводите от анализа на хипотезите имат своята логическа обосновка. Йоанна Статопулу стига до заключението, че няма съществена разлика между децата с типично развитие и тези с лека интелектуална недостатъчност в предучилищна възраст и че математиката е еднакво лесна за тях.

Констатациите на докторанта са по посока, че децата с лека интелектуална недостатъчност са почти еднакво ангажирани с положителни дейности по време на изпълнението на образователната програма колкото и децата с типично развитие.

Докторант Статопулу оформя осем научно-теоретични и практико-приложни приноса, с които изразявам съгласие. Според мен, някои от теоретичните приноси са твърде конкретни и могат да бъдат обобщени.

Критични бележки и препоръки:

✓ По мое мнение, разработката би спечелила ако първа и втора глава са отделни точки от една теоретична глава и част от параграфите се обединят, като например: 1.2. и 2.5.; 1.3. и 2.6.

✓ Считаю, че разработката щеше да придобие по-балансиран характер, ако четвърта глава е заключителен параграф към трета глава на дисертацията или е изведена като отделно приложение.

Към докторант Статопулу имам следните *въпроси*:

1. Според Вас, възможно ли образователната програма “Петте магически месеца” да стане част от учебните програми в Република Гърция и ако да,

от кого зависи това?

2. В общообразователните детски градини и училища се обучават и деца с умерена интелектуална недостатъчност. Би ли имала ефект предложената от Вас образователната програма и при тази категория деца?

3. Оказват ли съдействие и подкрепа родителите на деца с интелектуална недостатъчност и тези на деца с типично развитие при използване на различни неконвенционални методи и средства в обучението на децата им?

Автореферат и публикации

Авторефератът е разработен на 62 страници. Напълно съответства на дисертационния текст и го презентира по подходящ начин, като отразява съществените моменти, основните резултати и изводите от проведеното изследване.

В периода 2015 – 2016 г. са публикувани три доклади от докторски конференции на СУ „Св. Климент Охридски” и на гръцки университети в Атина, две от които са в съавторство. Те представят релевантни на темата на разработката научни въпроси. Наред с тях са цитирани две помагала в съавторство по математика за първи и втори клас (издадени през 2008 г., т.е. преди периода на докторантурата), доказателство за сериозния и дългогодишен интерес на докторант Статопулу към темата на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рецензираният дисертационен труд, разработен от докторант Статопулу, е в съответствие с изискванията за написване на подобен род научни трудове. Независимо от направените забележки и имайки предвид безспорните качества на разработката и изведените приноси, препоръки и изводи, давам своята положителна оценка и предлагам на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на СУ „Св. Климент Охридски” в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Предучилищна педагогика*) на **Йоанна Евтимиос Статопулу**.

15.09.2019 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова